

РУМЕН ГЕНОВ
ПОЯВА И РАЗВИТИЕ НА
ПРОТЕСТАНТСТВОТО

chitanka.info

Протестантската Реформация, чието начало традиционно отнасяме към първите десетилетия на XVI в., е едно от най-важните събития в световната история. Протестантизмът, който първоначално се стреми да промени католическата църква, се превръща в самостоятелно християнско изповедание. Това не само слага край на дотогавашното единство на западното християнство, но определя в значителна степен историята на Европа, а в по-далечен план и на останалите части на света. От историческа гледна точка имаме основание да приемем началото на протестантската Реформация за едно от явленията, маркиращи прехода от Средновековието към Новото време или модерността.

Протестантската Реформация, както и всяко голямо историческо явление, има дълбоки корени и назрява продължително време. През Средните векове католическата църква упражнява огромно влияние върху всички страни от живота на народите от Западна Европа. Тя подчинява на своята воля не само съвестта на вярващите, но и държавите, владетелите им, икономиката, духовния живот. Но колкото повече се засилват амбициите на папството в това отношение, толкова по-очевидно става несъответствието им с действителното състояние на римокатолическата църква и много от нейните йерарси. Папите и епископите, следвайки политика в интерес на своята власт, която е и светска, пренебрегват своите пастирски задължения спрямо низшето духовенство и миряните. Низшето духовенство било често малограмотно и висшите духовници заемали едновременно много постове, като рядко посещавали своите диоцези. (Така например, кардинал Томас Улси, архиепископ на Йорк и канцлер на Англия, посетил своя диоцез едва когато изпаднал в немилост пред крал Хенри VIII и бил пратен в заточение през 1529 г.). Монасите от манастирите, натрупали огромни богатства, забравят за аскетичния и праведен живот, наслаждават се на материалния живот и често тънат в грехове, които на думи клеймят.

Упадъкът на християнската нравственост, занемаряването на духовно-учителската дейност на църквата обясняват разпространението на ересите през XII-XIII в., — албигойците в Южна Франция, валденсите, които са повлияни от богомилството. Валденсите от Южна Франция и Северна Италия проповядват бедност и обявяват Светото писание като единствен източник на вярата. За да се справи с

албигойците, срещу които се води кръстоносен поход, папа Григорий VII създава инквизицията, като впоследствие тя става част от органите на Светия престол, а нейната разширяваща се дейност я покрива с мрачна слава.

През XI-XIII в. папството достига върха на своето могъщество. Показателни в това отношение са борбите и победите на „наместниците на Христа“, както се назовават папите, над германските императори от Франконската, Хохеншауфенската династии (най-забележителният пример е унижението на Хенрих IV от папа Григорий VII през януари 1077 г.). Папството достига през този период могъщество, но става и причина за неговия упадък, защото стремежът на папите да увеличат своята власт и престиж с политически средства, подкопава моралния авторитет на институцията. Кръстоносните походи, предприети за освобождаването на Божи гроб от неверниците, също допринасят за отдалечаване на римокатолическата църква от вярващите.

Към XII-XIII в. се отнасят опитите за обновление на католическата църква. Появяват се просешките ордени на францисканците (създаден от св. Франциск Асизки през 1215 г.) и на доминиканците (на испанския монах св. Доминик, 1170–1221 г.), приели абсолютната бедност, за да върнат църквата към апостолската традиция, да дадат пример на вярващите и примирят онеправданите с тяхната участ, като укоряват богатите за техните излишества. Но папството успява да подчини и използва тези ордени за целите на своята политика, възлагайки им да следят за чистотата на вярата и да се борят срещу ересите. Седемдесетгодишният политически упадък на папството — „вавилонският плен“ на папите в Авиньон (1309–1377 г.) — и големият разкол показват на вярващите настъпилата „болест в главата и членовете“ на западната църква.

От този период датират и по-целенасочени опити за обновяване на църквата, които логично водят до разрив с римокатолицизма и създаване на нови изповедания. През втората половина на XIV в. оксфордският богослов Джон Уиклиф (1320–1384 г.) се противопоставя на претенциите на папството за световно господство, започва да превежда Библията и да я разпространява чрез своите последователи — лолардите. Уиклиф стига до отричане на посредническата роля на каноничното свещенство, отхвърляне на

някои от тайнствата и до идеята за непосредствена връзка на вярващия с Бога. Чешкият последовател на Уиклиф, Ян Хус (1369–1415), изказва смели мисли, които са възприети от по-следващите реформатори — Светото писание е единствената основа на християнската вяра и обредност, папските индулгенции нямат никаква стойност без искрено разкаяние на грешника, църковните имуществата следва да бъдат отнети, светската власт на папите е незаконна, а тяхната непогрешимост дори във верските въпроси не е абсолютна, причастието е допустимо и в двете форми, само личната вяра и убеждение могат да допринесат за спасението. Мъченическата кончина на Ян Хус не слага край на възмущението от политиката на папството. Последователите на Хус в Бохемия се надигат и в течение на почти две десетилетия (1419–37 г.) с оръжие в ръка защитават своята национална и религиозна свобода. Крайните хусити — таборитите, възприемат вероучение, което отхвърля всичко, което не се опира на Светото писание, — поклонението на мощите и иконите, църковните обреди, догмата за преображението, представата за чистилицето. Таборитите са разгромени, но тяхната традиция се запазва в общините на моравските братя.

Сред ренесансовите папи има и такива, отличаващи се с благочестие и праведност (Урбан VI, 1378–89 г.; Евгений IV, 143–47 г.), но и такива като антипапата Йоан XXIII (1410–15 г.) и особено Александър VI (Родриго Борджия, 1492–1503 г.), който е по-скоро „пратеник на сатаната, отколкото викарий на Христа, превърнал Ватикана във вертеп, а престола на св. Петър — в тържище“, проправил по този начин пътя за протестантската Реформация. (Джервазо, Роберто, Борджиите, Прев. от итал. С., 1985).

Не се увенчават с успех опитите за вътрешно пречистване и реформиране на църковните събори в Пиза (1409 г.), Констанц (1414–1418 г.), Флоренция (1437 г.), Базел (1431–49 г.).

Необходимостта от реформи в римокатолическата църква е била съзнавана отдавна, тъй като нейното състояние предизвиквало широко недоволство. За промени се обявявали светски лица от всички стъпала на обществената стълба — от монарси до обикновени селяни, недоволни от намесата на църквата в светските дела, от привилегиите на духовенството, от икономическата експлоатация, от корупцията и злоупотребите, от начина на живот на духовниците, противоречащ на

християнските идеали. Израз на недоволството дават европейските интелектуалци-хуманисти, особено в Северна Европа, в лицето на ерудитите Йохан Райнхлин (1455–1522 г.), Еразъм Ротердамски и поета Улрих фон Хутен (1488–1523 г.), осмиващи невежеството и покварата на католическото духовенство.

Но искрата на широкото реформаторско движение запалва неизвестният августински монах Мартин Лутер, преподавател по богословие в треторазредния университет във Витенберг. Човек искрено вярващ, той изпитва душевни терзания, докато след размисъл над посланията на апостол Павел и на Августин Блажени не стига до убеждението, че човек може да се спаси само чрез силна искрена вяра, защото тогава върху него ще се излее Божията милост. Това убеждение става основно положение в Лутеровото учение. Посещението в Рим възмуцава неговата съвест, макар той да си остава вярващ католик. Неговата програма за реформи първоначално има академически характер, но скоро той става говорител и водач на мощно движение. Поставянето на неговите 95 тезиса срещу търговията с индулгенции на портата на храма във Витенберг традиционно се смята за начало на Реформацията. Този акт получава широк отзвук и подкрепа и три години по-късно Лутер окончателно скъсва с католицизма, като изгаря папската була, с която е отлъчен от църквата като еретик. Той проявява твърдост пред лицето на самия император Карл V, господар на по-голямата част от познатия тогава свят, на процеса във Вормс (1521 г.). Императорът издава Вормския едикт, с който Лутер е обявен за еретик и човек извън защитата на закона, книгите му — подлежащи на изгаряне. От участва на Хус го спасява покровителството на саксонския владетел Фридрих Мъдри. В неговия замък Вартбург, Лутер извършва епохално дело — превежда Библията на немски език. С това не само прави Светото писание достояние на всички вярващи, но и слага началото на формирането на литературния национален език. Противопоставяйки се на крайните реформатори Лутер преобразява богослужението — съкращава и опростява католическата литургия, набляга върху четенето на Евангелието и придружаващата го проповед, както и върху пеенето на химни, които сам съставя, опростява църковния интериор. Заедно с Филип Меланхтон, Лутер съставя нов катехизис, в който систематизира своето учение. От католическото вероучение той оставя само онова, което според него не противоречи

на Светото писание. Основно място в неговия катехизис заема положението за спасение чрез вярата и значението на Светото писание като единствен източник на християнското вероучение и устройството на църквата. По отношение на евхаристията, той приема причастието в двете му форми, т.е. вярващият трябва да приема и виното, и хляба. Като отхвърля католическата доктрина за превращението, според която свещеникът чрез освещаването превръща елементите на евхаристията в тяло и кръв Божия, той тълкува Христовата фраза „Това е Моето тяло“ (Матей 26:26) в смисъл на „реално присъствие“, т.е., благодарение на Божията благодат тялото и кръвта Христови се приемат от вярващия, без да променят своята същност. Лутер отхвърля традицията и всичко, основано на нея — епископския сан, вселенските и поместни събори, тайнствата, освен кръщението и причастието, иконопочитанието, безбрачието на духовенството, монашеството, властта на папата. По отношение на църковното устройство, Лутер поставя на първо място миряните и светската власт. Църквата според него се състои от събранието на вярващите, които избират измежду себе си своите свещеници. Управлението на църковните дела в рамките на общината трябва да се осъществява от избран съвет — консистория, на църковните окръзи — от суперинтенданти, начело на държавната църква следва да застане самият владетел. Лутер препоръчва на германските владетели да секуларизират имотите на манастирите и църковните йерарси и с получаваните от тях приходи да издържат училища и приюти. Приелите новото учение князе се възползват от препоръките на реформатора.

Лутер и другите ранни реформатори първоначално са възнамерявали да очистят и преустроят съществуващата църква, а не да създават ново християнско изповедание, но логиката на нещата води до такъв резултат. Лутеровата Реформация не само разделя германското общество, но се стига до кръвопролитни сблъсъци. В средата на 20-те години на XVI в. избухват въстания на рицарите и на селяните (Югозападна и Централна Германия — Швабия, Франкония, Тюрингия, Елзас, Хесен, Вестфалия). Въстаниците аргументират своите политики и икономически искания с позовавания на Светото писание. В хода на т.н. Селска война се проявяват крайно радикални и революционни движения, като това на анабаптистите, които отхвърлят кръщението на пеленачета, защото смятат, че вярата трябва да се

приеме съзнателно. Те проповядват общност на имуществата и примитивен комунизъм — уравнително разпределение на богатата.

Лутер призовава въстаналите селяни да се откажат от насилието и безчинствата и да се споразумеят със земевладелците, но след като те не се вслушват в неговия глас, той съветва владетелите да се разправят с бунтовниците „като с бесни кучета“. Така лутеранската Реформация още по-определено се свързва с монархическата власт.

През 1526 и 1529 г. император Карл V в опитите си да предотврати междуособна война, на два пъти свиква райхстаг в Шпайер (на р. Рейн). На първия е отменен Вормският едикт от 1521 г., който осъжда Лутеровото учение, а вторият го възстановява. В отговор на второто решение седем князе и четири града отправят „протестация“ — писмен протест, и този документ дава общото название на новото изповедание и неговите разклонения. Така или иначе, религиозната война в Германия не е избегната и тя завършва с Аугсбургския религиозен мир от 1555 г., който провъзгласява принципа „чиято е властта, негова е вярата“ (*cuius regio, eius religio*), т.е. изборът на религия се предоставя на князете и управлението на свободните градове, а поданиците трябва да приемат този избор. Колкото и да е несъвършен, този мир осигурява спокойствието в германската империя през следващите почти 70 години, а междуременно Реформацията в нея окончателно се утвърждава.

Реформацията, започнала в германските земи, не се ограничава в техните граници. В Швейцария тя е подета от Хулдрайх (Улрих) Цвингли и Жан Калвин.

Учението на Цвингли (1484–1531 г.) е по-решително от Лутеровото. Той отхвърля всяка църковна йерархия — единствен глава на църквата може да бъде самият Христос и следователно от свещенството като съсловие няма нужда, всеки вярващ може да бъде избран за проповедник от вярващите. За Лутер, който, макар че отхвърля догмата за превращението на Божиите дарове, все пак евхаристията е тайнство, докато за Цвингли причастието има чисто символически характер. Реформаторската дейност на Цвингли се ограничава в Цюрихския кантон, където в устройството на църквата и богослужението са направени радикални промени, а той самият загива в междуособната война със съседните кантони Люцерн и Цуг.

Неговото дело е продължено и доведено до край от Жан Калвин (1509–1564 г.). Французин по произход, широкообразованият Калвин стои по-близо до хуманизма в сравнение с другите реформатори, но едновременно с това е човек с деен и твърд характер. Той приема основните положения в ученията на Лутер и Цвингли, развива ги логически и създава стройна богословска система. Тя е изложена в „Ръководство за изучаване на християнската вяра“ (1536 г.), което става основна вероучителна книга за неговите последователи. Калвин развива доктрината на св. Августин и Лутер за предопределението, според която човек може да се спаси не за заслуги, праведен живот, а единствено чрез вярата, за която Бог го удостоява със спасителна благодат. Според Калвин предопределението е абсолютно, т.е. Бог е предопределил едни хора от рождението или преди него за вечно спасение, а други — за вечна погибел. Избраните за спасение съставляват същинската Христова църква. Доктрината за абсолютното предопределение звучи твърде фаталистично и би трябвало да обрече вярващите на бездействие и апатия в очакване на неизбежното. Но всъщност калвинистите са тласкани към забележителна активност, доколкото се приема, че Бог може да даде знак на избраните от него още приживе. Техният житейски успех, замогването, общественият успех и уважение са такива признаци. Това прави учението на калвинистката църква особено съзвучно на новите обществени и икономически тенденции. Обогащването, за разлика от повечето други религии, се оправдава, легитимира, смята се за желателно. С богатството като Божи дар избраните трябва да се разпореждат разумно, не да го пилеят или трупат, а да го умножават. Както е известно, големият германски философ и социолог Макс Вебер в книгата си „Протестантската етика и развитието на капитализма“ (1904–05 г.) свързва ранните успехи на капитализма в Северна Европа и Северна Америка именно с протестантската трудова етика. Историята на втората половина на XX в., в частност на страните от източния ръб на Азия (от Япония до Сингапур), показва че големи успехи на капитализма са възможни и при други, различни не само от протестантизма, но и от християнството религиозни системи.

В икономически план Реформацията има далеч отиващи последици. В държавите, в които протестантството се налага като господстващо изповедание, се извършва преразпределение на

богатствата в голям мащаб, което се отразява върху икономическата и социалната структура.

По отношение на евхаристията Калвин се доближава до Лутер, смята я за тайнство, при което вярващите „духовно, но действително приемат тялото Божие“. По отношение на църковното устройство той е по-близо до Цвингли. Върховната власт в църквата принадлежи на самата нея, т.е. на общността на вярващите. Всяка църковна община трябва да бъде напълно самостоятелна и независима, а държавната власт не бива да се намесва в нейните работи. Ако е допустимо да се направи такава генерализация, то реформираните църкви могат да се отнесат по отношение на организацията им към два основни типа — лутерански, с монархическа организация, и калвинистки — с републиканска организация.

Ако трябва да очертаем най-общо отликите между протестантизма и католицизма в геологическо отношение, то те са: убеждението, че сама вярата е достатъчна за спасението, учението за фигуративното или символично, а не действително присъствие на Христос в хляба и виното при причастие, отхвърлянето на формалната изповед пред свещеник, последвана от акт на покаяние, и разбира се — на властта на папата. Най-често протестантите не вярват и в съществуването на чистилището.

Протестантите говорят за различни „деноминации“, подразбирайки различно наименувани части на една и съща църква, макар някои деноминации да са повече или по-малко приемливи от други, а принадлежността на някои към протестантизма да се смята за съмнителна. Протестантските деноминации, имат много бурно развитие през последните пет века и то не е завършило. Така че, трудно е да се определи точния брой на протестантските деноминации, които наброяват хиляди в различните части на света.

В теологическо отношение протестантските деноминации могат да бъдат класифицирани в няколко основни групи — евангелски и фундаменталистки. Евангелските наблягат върху необходимостта Христос да бъде приет като личен спасител на вярващите. Същото се отнася и за фундаменталистките, но те поставят ударение върху непогрешимостта на Библията, която приемат твърде буквално. Има и други деноминации, чиято теология е по-либерална, които тълкуват Библията не толкова буквално.

Други принципи на класифициране на протестантските деноминации са хронологическият и географският. Още през 20-те години на XVI в. лутеранската Реформация прониква в съседните на Германия страни — Прусия (1525 г.), Швеция (1527 г.), Дания (1527 г.), Норвегия, Ливония, донякъде в Литва и Полша. Във Франция се чувства известно влияние на Лутер и Цвингли, но най-голямо влияние сред протестантите хугеноти там има калвинизмът. Хугенотите се сблъскват със силна враждебност и преследвания и втората половина на XVI в. (1562–93 г.) минава под знака на ожесточени религиозни войни. В Нидерландия, тогава под властта на испанските Хабсбурги, въпреки жестоките репресии, протестантството се разпространява най-вече в северните ѝ провинции. Тази страна става люлка на някои нови деноминации — баптизма, възникнал през 1609 г. в средата на английски емигранти, след това пренесен и в други страни, в това число и в Северна Америка, за да стане една от най-многобройните деноминации. Баптистите се придържат към съзнателното приемане на кръщението и независимостта на общините. През 30-те години на XVI в. в Нидерландия се появяват менонитите, по името на Мено Симонс (ум. 1561 г.), смятани за последователи на анабаптистите. Тяхната деноминация се характеризира с независимост на религиозните общини, отхвърляне на военната служба, пацифизъм.

Реформацията на Британските острови започва през първата половина на XVI в. През 1531 г. в Англия започва реформация по инициатива на крал Хенри VIII, който преди това е получил от папата титла „защитник на вярата“, за написания от него самия трактат срещу Лутер. Но отказът на папа Климент VII да му даде развод с първата му съпруга, Катерина Арагонска, води до пълен обрат в политиката на краля. Той скъсва с Рим и създава Англиканската църква, чийто върховен глава е монархът, а духовен водач — примас, Кентърбърийският архиепископ. Действията на краля биват узаконени от специално свикан парламент, но оформянето на тази деноминация продължава при следващите Тюдори, Едуард VI и Елизабет I. По отношение на теология и устройство Англиканската църква стои най-близо до католицизма, което води до появата на пуританите, които настояват за „очистването“ ѝ от „папизма“. В рамките на пуританството се оформят нови протестантски деноминации — презвитерианството, конгрегационализмът, квакерството.

Презвитерианците се придържат към калвинистката доктрина, в организационно отношение общините се ръководят от старейшини, като всяка община избира представители в областни тела — презвитери, а в национален мащаб — от синоди. Индепендентите или конгрегационалистите са близки до цвинглианството — независимост на общините (конгрегациите), изборност на свещениците.

В Шотландия, тогава независимо кралство, Реформацията завършва през 60-те години на XVI в. под водачеството на Джон Нокс (1513?-1572), последовател на Калвин. Там се установява като господстваща презвитерианската църква.

През първата половина на XVII в. в Англия, като религиозно възраждане в рамките на англиканството се оформя методизмът, основан в Оксфорд от братята Уесли.

Условия за неограничено развитие протестантизмът намира в Новия свят — в английските колонии, после в Американската република. Още в ранния период на колонизация там биват пренесени конгрегационалистката, англиканската или епископална църква, шотландската презвитерианска църква, холандската реформирана църква, шведската лутеранска, френската реформирана църква, квакерите. Тези деноминации се концентрират в определени колонии. Първоначално те са склонни да проявяват нетърпимост към всякакви отклонения от догматиката и суровия морален кодекс. Но в края на XVIII в., в хода на Американската революция, първоначално в законодателството на Вирджиния по инициатива на Томас Джеферсън, после и във федералната конституция са въплътени принципите на свобода на съвестта и отделяне на църквата от държавата. Поставянето на различните изповедания при еднакви условия стимулира изключително интензивен религиозен живот.

През XIX в. на американска почва възникват нови религиозни движения — на адвентистите, на мормоните. Адвентистката църква възниква през 1833 г., основана от Уилям Милър (1782–1849 г.). Близка до баптистите, тя живее в очакване на второто пришествие и хилядолетното царство Божие. Адвентистите от седмия ден признават юдейската заповед за честване на седмия ден, смятат душите на мъртвите за спящи и подлежащи на възкресение след съдния ден.

За мормоните, или членовете на Църквата на Исус Христос на светиите от последния ден, основни източници за вярата са Книгата на

мормон „открита“ от основателя им Джоузеф Смит (1830 г.), и Библията. След първоначални конфликти мормоните, водени от Брайън Янг, се установяват в щата Юта, където създават една просперираща общност. Мормоните развиват активна мисионерска дейност в различните части на света, последните години и в България. Свидетелите на Йехова (деноминация, възникнала в края на XIX в. и добила международно разпространение) поставят в центъра на своята вяра очакването на Второто пришествие и приемат, че всички те могат да проповядват.

През 1906 г. е създадена Петдесятната църква, която набляга върху ролята на Христос като личен спасител на вярващите, кръщение със Святия дух, глосолалия (говоренето на много езици) и предстоящото пришествие на Христа.

Днес в Съединените щати действат всички възможни протестантски деноминации, най-многобройни от които са: Баптистката църква (южни и други баптисти — ок. 33,8 млн. членове или 16% от възрастното население през 2001 г.), Методистката (14,4 млн. — 6,8%), Лутеранската (9,5 млн. — 4,6%), Петдесятната (4,4 млн. — 2,1%), Презвитерианската (5,5 млн. — 2,7%), Епископалната/Англиканска (3,4 млн. — 1,7%), Църквата на Исус Христос на светиите от последния ден (мормони 2,6 млн. — 1,3%), Църквата на Христа (2,5 млн. — 1,2%) и други.

Оформянето на протестантизма като изповедание не остава без последици за католицизма. Освен опитите да възстанови някогашното си влияние с политически и военни средства, той отговаря на Реформацията с вътрешно обновление. В течение на 18 години (1545–1563 г.) в гр. Трент (Тридент) заседава църковен събор, чиито решения в значителна степен допринасят за обновяване и възраждане на римокатолическата църква, за възстановяване на нейното влияние, така че днес тя обхваща около един милиард вярващи.

Макар разделянето на западното християнство на два клона да води до избухване на нетърпимост и остри и продължителни конфликти, в протестантските държави на Северна Европа се установява по-либерален верски и интелектуален климат. Такава е например Нидерландия през XVII-XVIII в., където няма цензура, няма тесногръди ограничения върху научната мисъл. Това дава възможност на много автори да публикуват там своите трудове, които в

собствените им страни не биха видели бял свят или биха били изгорени, или пък такива учени да работят в по-благоприятна атмосфера, какъвто е случаят с френския философ, математик и физик Ръоне Декарт, прекарал двадесет от плодотворните си години в Нидерландия.

През XIX в. има силен мисионерски импулс сред протестантските деноминации в Англия и САЩ. Английски и американски мисионери действат във всички части на света. Мисионерите не се ограничават с прозелитизъм, те вършат мащабна просветна дейност, правят географски изследвания (големи заслуги за изследването на Централна Африка има шотландският мисионер Дейвид Ливингстън).

Трудно е да се оцени значението на протестантската Реформация. Тя слага край на неоспоримото господство на папството, край на сляпата вяра в авторитетите, стимулира духа на съмнението и самостоятелното мислене. Ограничаването на влиянието на папството и засилването на мощта на владетелите стимулира консолидирането на националните монархии в Европа. Икономическото влияние на църквата се ограничава, даването на пари под лихва вече не е осъдителна за християните дейност, по такъв начин се открива пътят за развитието на капитализма, на Новото време.

Доц. Румен Генов

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.